

FÖRBJUDEN KÄRLEK

■ BONNIE CLEMENTSSON

I alla tider har människor älskat och hatat, skrattat och känt avsky för olika saker. Men trots dessa allmänmänskliga utgångspunkter har betydelsen av känslor och känslöytringar skiftat över tid. Kulturella normer kring känslor har med andra ord påverkat människors uppträdande likaväl som omgivningens reaktion på människors uppträdande och sannolikt även människors inre upplevelser.¹

Inte heller synen på kärlek och förälskelse har varit densamma i alla tider och samhällen. Under medeltid och tidigmodern tid värderades kontroll och förnuft högre än känslsamhet i det västerländska samhället, men omkring sekelskiftet 1800 när känslor i alla former uppvärderades till regelrätta dygder kom även kärleksrelationer att få mer positiva associationer.² Detta påverkade bland annat hur förbjudna kärleksrelationer bedömdes i rättsliga sammanhang.

I den här artikeln vill jag synliggöra hur samhällseliga föreställningar kring kärlek och kärleksrelationer påverkade inte bara enskilda individers beteende utan även juridiska bedömningar av förbjudna kärleksrelationer i svenska domstolar före, under och efter denna kulturella normförskjutning.

Idag associeras incest ofta med vålds- och övergreppssituationer, men fram till sent 1800-tal var de flesta incestbrott som prövades vid svenska domstolar frivilliga relationer mellan två vuxna individer som saknade biologiska släktband. Definitionen av incest har alltså förändrats radikalt. Från medeltiden och framåt motiverades incestförbuden med religiösa argument vilket innebar att släktskap som baserades på blodsband (skyldskapsrelationer) jämfördes med släktskap som uppstod i samband med äktenskap eller sexuell kontakt (svågerskapsrelationer). I teorin definierades alltså en sexuell relation mellan en man och hans biologiska syster som lika förbjuden som den mellan en man och hans hustrus syster. Eftersom svågerskapet – det icke-biologiska släktskapet – ansågs uppstå i samband med den sexuella akten, definierades det även som incest om en man hade en sexuell relation med två systrar utan att vara gift med någon av dem. Trots att majoriteten av dessa relationer förefaller ha varit frivilliga betraktades de som förbjudna och straffbara i sin samtid.³

1 För forskning som framhäver kulturella skillnader mellan hur känslor formuleras och upplevs se t.ex. Rosenwein: 'Worrying about Emotions'; Reddy: *The Navigation of Feeling*; Tracy: *Self-Conscious Emotions*.

2 T.ex. Coontz: *Marriage*, 5, 306; Luhmann: *Kärlek som passion*, 31, 61-65, 74.

3 I modern svensk lagstiftning vilar incestförbuden främst på biologisk grund och innefattar endast sexuella relationer mellan medlemmar av samma kärnfamilj (förälder–barn eller syskon). Brottsbalken (BrB), 6 kap, 7§. De biologiska argumenten kompletteras dock med

Genom att jämföra hur sådana frivilliga men förbjudna incestuösa relationer från olika tidsperioder har bedömts i sin samtid, vill jag belysa hur kulturellt tidsbundna värderingar kring känslor och kärleksrelationer har kommit att påverka utfallet av enskilda brottmål på olika sätt i olika tider. Jämförelsen kommer också att visa hur enskilda människor anpassade sitt beteende och sitt försvar efter hur de förväntade sig att deras relation skulle bedömas utifrån. Men först en kort presentation av incestförbudet i historisk kontext där svensk lagstiftning sätts i relation till andra europeiska länders.

INCESTFÖRBUD OCH STRAFFSATSER I ÄLDRE TID

Som tidigare nämnts, vilade incestförbud i äldre tid främst på religiösa argument. Förbudet hämtades från Bibeln och i teorin gjordes det ingen skillnad på om släktskapet var biologiskt (skyldskapsrelation) eller om släktskapet hade uppstått i samband med giftermål eller sexuell kontakt (svågernsrelation). Eftersom bibeltexten var otydlig på vissa punkter krävdes dock en tolkning av innehållet.⁴ Otydligheten i bibeltexten orsakade långdragna debatter kring gränstragningen mellan legala och illegala släkttled bland Europas teologer i århundraden.⁵

Den katolska kyrkan valde att tolka förbudet brett men tillämpade samtidigt milda straff. Under medeltiden förbjöds äktenskap mellan par med släktskapsrelationer ända upp till fjärde släkttled i större delen av Europa, vilket var långt mer än vad som stod i Bibeln. Dock straffades påkomna brottslingar sällan med något annat än böter trots att Bibeln förordade dödstraff.⁶ I samband med reformationen på 1500-talet stramades regelverket upp i alla protestantiska länder. Teologer och jurister sökte större samstämmighet mellan bibeltext och världslig praxis varför antalet incestförbud begränsades medan straffsatserna för begångna brott skärptes.

I Sverige reducerades de förbjudna leden till andra släkttled (kusin/hustrus kusin). Samtidigt infördes dödsstraff genom halshuggning för incestbrott i de närmaste leden. Med undantag av England var utvecklingen snarlik i alla protestantiska länder. Jämfört med exempelvis Holland eller tysktalande områden framstår emellertid de nordiska länderna som exceptionellt stränga i tillämp-

vissa etiska avvägningar. För exempel på senare tids diskussion i ämnet se *SOU 2010:71*, 338.

4 Vissa relationer som uppfattades som förbjudna nämndes inte i Bibeln (*kusin, dotter*), andra saknade en naturlig logik (*faster, moster* förbjöds men inte *syskonbarn* trots att det är samma släktskap). Vidare saknades definierade straff för alla angivna förbud. För beskrivning av fler oklarheter i Bibeln, se Clementsson: *Förbjudna förbindelser*, 57, 62-65.

5 Jónsson: 'Defining Incest', 853-867.

6 Almquist: 'Straffet för incest i Sverige', 31. Före 1215 förbjöds relationer mellan släktingar ända upp till sjunde släkttled (t.ex. *gemensam farfars farfars farfars far*). Christensen-Nugues: 'Äktenskap och familj', 313.

ningen av lagarna.⁷ Med en strikt religiös grundsyn för förbuden definierades incest som ett brott mot Guds egen lag. Om man underlät att straffa syndarna riskerade man dra Guds vedergällning över landet i form av krig, missväxt eller sjukdomar. Incitamentet för att fånga och straffa incestbrottslingar var alltså högt. Under sent 1600-tal mildrades rättspraxisen i Danmark-Norge något, medan svenska domstolar fortsatte att utdöma dödsstraff i enlighet med bibeltexten.⁸ Omkring sekelskiftet 1700 var Sverige därmed det land som beivrade incestbrott allra hårdast i Europa. För närmare definition av de förbjudna relationerna och straffsatserna under denna period, se nedanstående tabell:

RELATION	NÄRHET	T.EX. EN MANS RELATION MED SIN...	STRAFF
SKYLDSKAP	1:a led lodrät	Mor, dotter	Döden
	2:a led lodrät	Mormor, farmor, barnbarn	Döden
	1:a led sida	Syster, halvsyster	Döden
	Diagonalt	Faster, moster, syskonbarn	Döden
	2:a led sida	Kusin	Böter
SVÅGERSKAP	1:a led lodrät	Svärmor, svärdotter, styvmor, styvdotter	Döden
	2:a led lodrät	Hustrus mormor, hustrus barnbarn	Döden
	1:a led sida	Hustrus syster, brors hustru, 2 systrar	Döden
	Diagonalt	Farbrors hustru, hustrus syskonbarn	Döden
	2:a led	Hustrus kusin, hustrus brors änka, hustrus styvdotter	Böter

Incestförbud och straff i Sverige omkring 1700⁹

Som tabellen visar skulle alla sexuella relationer i första släktled och i diagonalt släktled straffas med döden oavsett om släktskapet var biologiskt eller ej. Incest i andra släktled (t.ex. kusin, hustrus kusin) räknades som världsliga brott eftersom förbuden inte angavs i Bibeln och straffades endast med böter.

7 I protestantiska länder övergick hanteringen av incestbrott vanligen till världsliga domstolar vilket bidrog till skärpt straffskala. I England fortsatte kyrkliga domstolar att hantera incestbrott även efter reformationen med mildare straff som följd. För Englands utveckling, se: Kuper: *Incest and Influence*, 52-82. För hanteringen av incestbrott i Holland respektive tysktalande länder, se: Egmond: 'Incestuous Relations', 23-26; Rublack: *The Crimes of Women*, 233f; Hull: *Sexuality*, 16-24. Om incestbrott i Danmark-Norge, se: Hansen: *Bergen lagting*; Telste: *Mellom liv og lov*; Terjesen: *Blodskam og Leiermål*. För svenska förhållanden, se: Clementsson: *Förbjudna förbindelser*. Om övergången från kyrklig till världslig rätt, se: Korpiola: 'Lutheran Marriage', 102-117.

8 Krogh: *Oplysningstiden*, 158-190; Jónsson, 'Guds ord og døden', 112-115.

9 Clementsson: *Förbjudna förbindelser*, 94. Alla förbud var genusneutrala, d.v.s. samma förbud gällde om mannens och kvinnans släktrrelation var spegelvänd.

Till skillnad från många andra brott fick incestmål inte avgöras direkt vid de lokala häradsrätterna, utan domstolsprotokollen skickades alltid till hovrätten för bedömning innan slutlig dom fastställdes. Omkring sekelskiftet 1700 fanns det fyra hovrätter i Sverige. En analys av incestmål från en av dessa, Göta hovrätt 1694-1716, visar att personer som var besläktade i diagonalt svågterskapsled (t.ex. hustrus syskonbarn, farbrors änka) benådades rutinmässigt trots att lagtexten förordade dödsstraff.¹⁰ I dessa fall åberopades tidigare prejudikat varpå böter eller kroppsstraff utdömdes. Men då ärendet gällde andra kategorier där de åtalade riskerade dödsstraff, fastställdes dödsstraffet i drygt 70 procent av fallen. Detta innebar att 65 personer dömdes till döden genom halshuggning. De flesta av dessa (50 personer) saknade biologiska släktband till den person som han eller hon hade haft sexuellt umgänge med.¹¹

Även om lagen var strikt fanns det alltså viss flexibilitet i den praktiska bedömningen. Försvårande omständigheter såsom upprepat brott, barnamord eller våldtäkt noterades. Om den åtalade var gift vid brottstillfället fälldes vederbörande för både incest och horsbrott. Till förmildrande omständigheter räknades exempelvis ungdomligt oförstånd, brott som skett under alkoholpåverkan eller brott som endast skett vid ett tillfälle. Stöd från släkt och vänner kunde också fungera förmildrande. Den vanligaste orsaken till benådning var dock att kvinnan hävdade att hon hade tvingats eller lurats till den sexuella handlingen. Om domstolen ansåg att hennes berättelse var trovärdig mildrades hennes straff vanligen till risslitning utanför tingstugudörren. Helt frikänd blev hon sällan eftersom hon – om än ofrivillig – hade deltagit i en handling som stred mot Guds lag.¹²

Vi kan alltså konstatera att incest definierades som ett religionsbrott i Sverige vid sekelskiftet 1700. Både lag och rättspraxis var sträng och döden ett reellt hot för de åtalade oavsett om släktskapet var biologiskt eller ej. I nästa avsnitt diskuteras mer specifikt vilken inverkan samtida föreställningar kring känslor och kärlek kunde ha för bedömningen av dessa relationer och för utfallet av enskilda ärenden.

År 1713, Abraham och Catharina

I början av 1700-talet arbetade en man vid namn Abraham Andersson som trädgårdsmästare på Skenäs slott i Östergötland. När Abraham var omkring 40 år dog hans hustru och han lämnades ensam med fyra minderåriga barn i stugan. Efter

10 Clementsson: *Förbudna förbindelser*, 99. Göta hovrätts jurisdiktionsområde inbegrep Götaland och Värmland och senare även Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän. Under perioden handlades drygt 130 incestärenden vilket motsvarade ca sex ärenden per år. Material från 1715 saknas. Clementsson: *Förbudna förbindelser*, 102f.

11 Totalt åtalades och dömdes 95 personer för incest i första led. Ytterligare 22 personer kunde inte prövas eftersom de hade rymt innan rättegången inleddes. 30 personer benådades av olika skäl (oftast kvinnan som sa sig vara tvingad) från dödsstraffet. Clementsson: *Förbudna förbindelser*, 104.

12 Clementsson: *Förbudna förbindelser*, 109-114.

några månader började hans avlidna hustrus syster Catharina Olufsdotter (30 år) hjälpa honom med hushållet och med skötseln av barnen. Året därpå födde Catharina ett oäkta barn och kallades till den lokala tingsrätten.¹³ Catharina skulle ställas till svars för det uppenbara sedlighetsbrott hon begått, men rannsakingen syftade också till att ta reda på vem som var far till hennes barn.

Under tidigmodern tid ansågs det viktigt att fastställa faderskapet för alla oäkta barn. Manliga syndare skulle straffas för sina brott på samma sätt som kvinnliga, men myndigheternas intresse i faderskapet hade också ekonomiska incitament. Ogifta kvinnor med barn hade svårt att försörja sig och riskerade bli en ekonomisk belastning för församlingen. Om faderskapet fastställdes kunde pappan åläggas underhåll för barnet – om paret ifråga inte kunde övertalas att gifta sig med varandra. Av dessa anledningar krävde myndigheterna att barnmorskor frågade ogifta kvinnor vem som var far till deras barn. Utfrågningen skulle ske under själva förlossningsarbetet när kvinnan hade som mest ont. Eftersom barnafödande utgjorde ett hot mot moderns liv, hade sådana bekännelser lika hög trovärdighet som bekännelser från en döende person. Ingen ville ju riskera sin själs salighet genom att lämna jordelivet med en lögn på läpparna.¹⁴

Inför rätta hävdade Catharina att en båtsman vid namn Erik var far till hennes barn. Catharina beskrev Erik som en man i 25 till 30-årsåldern med grått hår och blå kläder. Det gick inte att förhöra Erik eftersom skeppet han arbetade på hade lämnat hamnen för flera månader sedan. Däremot fick Catharinas historia stöd av tre kvinnor, som hjälpt henne vid förlossningen, genom att de enhälligt angav båtsmannen som troligaste barnafader. Trots detta trodde tingsrättens ledamöter inte på Catharinas uppgifter. Tiden då skeppet hade lämnat hamnen stämde inte helt överens med en normallång graviditet – ändå föreföll barnet vara fullgånget. Förhöret fortsatte. Catharina påmindes om de själavändor och den ångest hon kunde vänta sig om hon inte uppriktigt ångrade sina synder, avlade en ”sannfärdig bekännelse” och erkände vem som var far till barnet. Bibeln lyftes fram och hon ombads att svära vid sin odödliga själ på de uppgifter hon lämnade. I två timmars tid bearbetade häradshövdingen henne för att locka fram en bekännelse. Till slut brast Catharina i gråt. Hon klev fram till häradshövdingen och viskade i hans öra att det egentligen var hennes svåger Abraham som var far till hennes barn. Abraham hämtades in och efter viss tvekan bekände även han. Därmed hade båda erkänt incestbrott av första graden vilket straffades med döden. Både Abraham och Catharina uppvisade ödmjukhet och ånger över sina handlingar och sa sig vara beredda att ”med glatt mod” utstå sitt ”välförtjänta straff”. Samtidigt beklagade och ömkade Catharina sitt lilla barn som riskerade bli föräldralöst och bad innerligt om att bli förskonad till livet av ”höga överheten”.

13 Ärende nr. 53, 16. feb. 1713, Östkinds hd, Ala:4, Vadstena landsarkiv (VLA).

14 Lindstedt Cronberg: *Synd och skam*, 53, 76.

Mot slutet av rättegången frågade häradshövdingen Catharina hur hon kunnat inlåta sig i en så grov synd. Hon svarade att hon hade försökt stå emot när Abraham uppvaktade henne men att hon gett efter då hon ”Gud bättre, begynte [...] älska honom”. Abraham erkände att han hade tagit initiativ till relationen men hävdade att ”allt i syndighet skall skett av en förblindande kärlek till Catharina”.¹⁵

Abraham och Catharina förefaller alltså ha varit förälskade i varandra. Deras starka känslor framkommer också i hjälpkvinnornas slutliga vittnesmål. Efter det att Abraham och Catharina hade erkänt sitt brott kallades hjälpkvinnorna in en sista gång och tillfrågades om de verkligen inte hade haft några misstankar mot Abraham. Då erkände de att de hade haft vissa misstankar om Abrahams inblandning eftersom han hade visat så stor oro för Catharina när hon födde sitt barn. Catharina hade haft en ovanligt lång och svår förlossning och vid något tillfälle hade Abraham slagit in en reglad dörr för att komma in till henne. Trots att hjälpkvinnorna försökt mota ut honom ur stugan hade han vägrat lämna Catharinas sida. Han hade suttit hos henne, hållit hennes hand och beklagat att han varit henne ”för nära”.¹⁶

Kärlek – en försvårande omständighet

Omkring sekelskiftet 1700 var 85 procent av alla incestmål som kom till rättens kännedom relationer mellan personer som saknade biologiska släktband. De flesta tycks ha varit ömsesidiga eftersom det saknas antydningar om tvång eller påtryckning i rättegångsprotokollen, trots att detta var omständigheter som kunde innebära mildare straff för kvinnan. Medan förmildrande omständigheter såsom dryckenskap eller ungdomligt oförstånd lades fram som försvar, ursäktade paren inte sina brottshandlingar med beskrivningar av kärlek, ömhet eller passion.¹⁷ Inte heller Abraham och Catharina berättade frivilligt om sin kärlek för varandra när de stod åtalade. Deras känslor framkommer först på slutet av rättegången som svar på en direkt fråga från häradshövdingen. Det är alltså uppenbart att kärlek inte uppfattades som ett legitimt försvar för brottshandlingar vid den här tiden. Tvärtom kunde passionen uppfattas som försvårande omständighet.

Tidigare forskning har visat att ”passioner” eller känslor betraktades som potentiellt farliga drivkrafter under tidigmodern tid. Känslorna beskrevs som mänskliga svagheter som kunde utnyttjas av Djävulen. Medan inomäktenskaplig kärlek betraktades som positiv och nyttig eftersom den stärkte banden mellan äkta makar, uppfattades utomäktenskaplig kärlek som en farlig kraft som måste tyglas. Genom arvsynen var alla människor benägna till synd och Djävulen antogs kunna utnyttja just känslorna för att locka individer på avvägar. Alltså måste människor lära sig att tygla sina begär och motstå världsliga frestelser i alla former. Världsliga frestelser såsom social framgång eller kroppslig njutning betrak-

15 Ärende nr. 53, 16. feb. 1713, Östkinds hd, Ala:4, VLA.

16 Ärende nr. 53, 16. feb. 1713, Östkinds hd, Ala:4, VLA.

17 Något enstaka undantag finns dock. Se t.ex. Ärende nr. 11, 11–17 dec. 1694, GHA, BIIA:3, VLA.

tades som kortsiktiga illusioner av lycka. Den varaktiga "sanna lyckan" väntade först i nästa liv, men för att uppnå denna var det viktigt att individen kontrollerade sina känslor och levde i enlighet med Guds bud.¹⁸

För Abraham och Catharina fanns det utifrån dåtidens religiösa utgångspunkter inga förmildrande omständigheter. De hade förälskat sig i varandra och fallit för frestelsen att inleda en längre sexuell förbindelse. De var för gamla för att kunna tillskrivas något ungdomligt oförstånd. Genom att upprepa brottet under en längre tid kunde de inte heller återopa tillfällig sinnesförvirring på grund av onykterhet eller passion. De hade helt enkelt gett efter för Djävulens frestelser och därmed var deras odödliga själ nu i fara. Enda sättet att rädda dem var paradoxalt nog att låta dem sona sitt brott genom att utstå det världsliga straffet. Först efter bekännelse och straff kunde deras själar återupptas i Guds gemenskap. Någon eventuell benådning var därför inte aktuell. Den 3 mars 1713 dömdes både Abraham och Catharina att "mista livet genom halshuggning".¹⁹

Sett ur ett modernt perspektiv fick Abraham och Catharina utså ett ofattbart hårt straff för brottet de begått. De dömdes till döden för en handling som inte ens är straffbar enligt modern definition. Berättelsen om deras ömsesidiga känslor ökar vår sympati för dem, men i samtiden kunde dessa omständigheter inte åberopas som förmildrande eftersom synen på känslor var annorlunda.

Medan enstaka par benådades från dödsstraffet på grund av ungdomligt oförstånd eller onykterhet kunde alltså par vars brott bottnade i ömsesidig kärlek inte förvänta sig mildare behandling.²⁰ Så länge passionen och den utomäktenskapliga kärleken behäftades med övervägande negativa associationer kunde ett incestbrott inte ursäktas på grund av förälskelse. Om något uppfattades förälskelsen i sig försvårande. Detta avspeglade sig även i de åtalades beteende genom att ingen rättfärdigade sina handlingar med beskrivningar om ömsesidig kärlek eller förälskelse. Denna i grunden negativa värdering av känslor och passioner, där det mänskliga förnuftet idealiserades framför all form av känslsamhet, skulle dock förändras med tiden.

MILDARE RÄTTSSYSTEM OCH ÖKAD KÄNSLOSAMHET

Under 1700-talets gång minskade religionens betydelse som obestridlig grund för strafflagstiftningen. Incest uppfattades fortfarande som ett omoraliskt och förkastligt brott, men istället för religiösa motiv för förbuden lyftes olika sedlighets-

18 Om kärlekens skiftande skepnad, se: Nilsson: *Lyckans betydelse*, 103, 117, 123; Brundage: *Law, Sex and Christian Society*, kap 12; Savin: *Fortunas klädnader*, 85-87, 219. Om kärleken som en slags sjukdom och vikten av kontroll, se Luhmann: *Kärlek som passion*, 64; Rune-feldt: *Hushållningens dygder*, 88. Om Djävulens lockelser, se Häll: *Skogsrådet*, 79; Sanders: 'På rejse mellem Gud og Djaevelen', 7; Lindstedt Cronberg: 'Guds folk', 115-117.

19 Ärende nr. 36, 3 mars, 1713, GHA, BIIA:23, VLA.

20 För närmare diskussion om förmildrande respektive försvårande omständigheter och exempel på par som blev benådade, se Clementsson: *Förbjudna förbindelser*, 109-114, 130.

argument fram i officiella debatter. Brottet ansågs hota samhällsordningen genom att uppmuntra till lastbart och osedligt leverne, men rädslan för Guds eventuella vedergällning var inte längre dominerande.²¹ I takt med religionens förändrade ställning i samhällsdebatten förändrades också generella straffsatser. De tidigare så vanliga kroppsstraffen och dödsstraffen kritiserades hårt av upplysningsinspi- rerade reformatörer i hela Europa, vilket fick som konsekvens att antalet fängelse- straff ökade. Även om dödsstraffet för incest i de närmaste leden kvarstod i svensk lagstiftning långt in på 1800-talet, benådades mot slutet av 1700-talet dömda brottslingar rutinmässigt till fängelse på vatten och bröd i 28 dagar, om det inte förelåg särskilt graverande omständigheter såsom barnamord eller våldtäkt.²² En månads fängelse på vatten och bröd kan tyckas vara ett exceptionellt mildt straff jämfört med halshuggning, men fängelsestraffet ska först och främst uppfattas som ett kroppsstraff. En månads fängelse under dessa omständigheter var den längsta tid man bedömde en frisk människa kunde klara utan att dö.²³ Straffet var alltså fortfarande mycket hårt och varje dag i fängelse en plåga för den dömd.

En annan, för denna artikel viktig, kulturell förändring som skedde mot slutet av 1700-talet gällde den allmänna inställningen till förnuft och känsla. Flera forskare har visat att från och med andra hälften av 1700-talet uppvärderades känslorna på ett nytt sätt i samhällsdebatten, i Sverige likaväl som i övriga Europa. Bland annat betonades känslornas betydelse som drivkrafter för personligt engagemang i viktiga samhällsfrågor. Fattigdom och orättvisor kunde lättare bekämpas om människor kände sympati och empati med varandra. Det blev fint att gråta och både män och kvinnor lät sig röras till tårar i offentliga sammanhang. Även kärleken uppvärderades som känsla. Det ideala äktenskapet kunde inte längre vila på enbart ekonomiska överväganden, utan skulle underbyggas av ömsesidig ömhet mellan makarna. Kärlek och känslighet hade med andra ord blivit kristna dygder.²⁴ Dessa kulturella förändringar kom att få stor betydelse för den rättsliga praktiken och bedömningen av grova incestbrott.

År 1784, Mårten och Ingjär

I december 1784 tilltalades Mårten Persson, 23-årig bonde med stark kroppsbyggnad, ljusbrunt yvigt hår och blå ögon, vid Medelstads häradsrätt för att ha bedrivit blodskam med sin styvdotter Ingjär Pehrsdotter. Mårten hade ett år ti-

21 Clementsson: *Förbjudna förbindelser*, 232f.

22 För generell rättspraxis av incestbrott kring sekelskiftet 1800, se Clementsson: *Förbjudna förbindelser*, 205-9. Antal brott som analyserats är 51 under åren 1783-1800, 1810.

23 Inger: *Svensk rättshistoria*, 148.

24 Om känslornas allmänna uppvärdering i samhället, se t.ex. Luhmann: *Kärlek som passion*, 31, 61-65, 118f; Liliequist: 'Sexualiteten', 168; Johannisson: *Melankoliska rum*, 108f. Om hur synen på ideala äktenskap förändrades, se Coontz: *Marriage*, 5, 306; Bjurman: *Catrines intressanta blekhet*, 14f, 23; Marklund: *I hans hus*, 230-234; Telste: *Brutte löfter*, 278f; Am- björnsson: *Familjeporträtt*, 158, 165.

digare ingått äktenskap med Ingjars mor som kort tid efter bröllopet insjuknade och efter några månaders sängliggande dog. Ingjär hade ljust hår och blå ögon och var vid 17 års ålder äldsta dottern i huset. Både Mårten och Ingjär nekade till brottsanklagelsen och ett tjugotal vittnen kallades in för att belysa ärendet.

En släkting berättade att Mårten egentligen hade velat gifta sig med Ingjär från början, men eftersom Ingjars mor inte velat lämna ifrån sig gården hade Mårten varit tvungen att gifta sig med henne istället. På egen hand kunde Mårten och Ingjär inte klara sin försörjning.²⁵

Ungefär hälften av vittnena berättade att de sett Mårten och Ingjär umgås i nära förtrolighet. De hade sökt varandras sällskap och ofta gått hand i hand. De hade delat sängplats vid upprepade tillfällen och även kramat och kysst varandra inför andra. I samband med slätterarbete på en närliggande större gård hade de "rasat" med varandra, lekt och rullat nerför en kulle tillsammans varefter de hade slagit sig ner bland det övriga slätterfolket. Mårten ska då ha suttit med sin arm om Ingjär. De flesta av dessa vittnesmål avslutades emellertid med en försäkran att vittnena aldrig hade sett något "oanständigt" eller riktigt "olovligt umgänge" mellan Mårten och Ingjär. Men det fanns ett undantag. En piga berättade att hon hade sett Mårten och Ingjär ligga tillsammans på marken en tidig sommarmorgon när hon varit ute för att bryta löv. Ingjär ska då ha legat under Mårten med kjolarna uppdragna så låren blottades. Mårten ska ha legat ovanpå och haft sin "byxelumma" öppen. Pigan hade haft sällskap med Botill Carlsdotter när hon sett paret på marken, men Botill hävdade att hon haft sikten skymd av en gren och därför inte kunnat se om byxelumman verkligen hade varit öppen eller om något oanständigt hade skett.²⁶

Efter några dagars förhör erkände Mårten och Ingjär att de hade haft sexuellt umgänge med varandra och dömdes efter lag till döden genom halshuggning.²⁷ I häktet besöktes de av en präst som senare sammanställde sina intryck av brottslingarna i ett skriftligt omdöme till rätten. Orsaken till brottet kunde, enligt prästen, inte härledas till "någon hjärtas hårdhet och ondska". Tvärtom hade både Ingjär och Mårten visat stor "oro", "ånger" och "blödighet". Prästen menade att brottet inte "härått av ondska och förhärdelse i synd" utan av det faktum att Mårtens hustru hade varit mycket äldre och dessutom sjuklig. Dessa omständigheter hade medfört sådan frestelse för de båda anklagade, att de i sin "ungdoms yra" inte hade kunnat motstå den.²⁸

Målet gick vidare till hovrätten där dödsdomen fastställdes men efter att ärendet granskats av Kungl. Maj:t benådades paret till fängelse på vatten och

25 Ärende nr. 1, 9 dec, 1784, Medelstad hd, A1a:77, Lunds landsarkiv (LLA).

26 Ärende nr. 9, 6 dec. 1784, Medelstad hd, A1a:77, LLA. Löv samlades in och användes som djurfoder.

27 Ärende nr. 1, 9 dec, 1784, Medelstad hd, A1a:77, LLA.

28 Ärende nr. 14, 15 dec. 1784, Medelstad hd, A1a:77, LLA.

bröd enligt gängse praxis. Dock slapp de det vanliga straffet på 28 dagar och dömdes endast till 16 respektive 12 dagar.²⁹

Kärlek – en förmildrande omständighet

Allt tyder på att Mårten och Ingjär var förälskade i varandra. Liksom Abraham och Catharina tycks de ha haft stöd från omgivningen. Trots att de upprepade gånger hade demonstrerat sina känslor genom att kramas och kyssas offentligt, hade hälften av vittnena ingenting sett och bara ett vittne hade sett något riktigt "oanständigt". Även om Mårten och Ingjär hade vänslats med varandra mer eller mindre offentligt tidigare, uppvisade de endast ånger och ödmjukhet inför rätten. De försökte inte försvara eller ursäkta sina handlingar genom att beskriva sin förälskelse. Istället var det andra som beskrev hur nära de hade umgåtts med varandra. Till skillnad från målet mot Abraham och Catharina 70 år tidigare hade Mårten och Ingjär även en myndighetsperson som försvarade dem. Genom att framhålla förmildrande omständigheter i sin skrivelse visade prästen att han fann det rimligt att Mårtens och Ingjärs brott fick en mild bedömning. Han ifrågasatte inte brottets grovhet men betonade att parets uppsåt inte hade varit av ondo. Han visade också förståelse för den frestelse som kroppens begär hade utsatt dem för, särskilt med tanke på att Mårtens hustru hade varit gammal och sjuklig.

Att Mårtens och Ingjärs dödsstraff byttes mot fängelsestraff på vatten och bröd var inte konstigt i sig. Det hörde till normal rättspraxis vid den här tiden. Däremot är det intressant att paret slapp det vanliga straffet på 28 dagar. Mårten dömdes endast till 16 och Ingjär till 12 dagars fängelse, vilket nästan var en halvering av det vanliga straffet. I likhet med prästen var alltså jurister högre upp i rättssystemet beredda att visa mildhet och tolerans mot en förbindelse som var ömsesidig och kärleksfull men samtidigt förbjuden enligt lag. Liknande milda bedömningar gjordes även för andra par vid samma tidpunkt där parens relation framstår som kärleksfull och ömsesidig.³⁰

Den tolerans och mildhet som prästen och juristerna gav uttryck för kan relateras till de kulturella förändringar som skett i samhället sedan förra sekelskiftet. Förändringen möjliggjordes delvis av religionens förändrade ställning i samhället. När tron på Guds omedelbara vedergällning tonat bort fanns det utrymme

29 Ärende nr. 3, 13 apr. 1785, GHA, BIIA:98, VLA. De dömdes också till kyrkoplikt samt vite om spö- och risstraff om de vistades på samma ort i framtiden.

30 Se t.ex. Ärende nr. 85, 27 okt. 1795, Kinne hd, Ala:38, Göteborgs landsarkiv (GLA); Ärende nr. 166, 3 dec. 1795, GHA, BIIA:119, VLA; Ärende nr. 3, 12 jan. 1792, GHA, BIIA:112, VLA. I samband med 1734 års lag hade dödsstraffet för incest i första svågterskapsled sida (hustrus syster, brors änka) ändrats till kroppsstraff. För första svågterskapsled lodrät (styvdotter, styvmor, svärmor) kvarstod dödsstraffet i teorin, men eftersom alla dödsstraff rutinmässigt benådades till 28 dagars fängelse kom alla brott att straffas på samma sätt vid sekelskiftet 1800 oavsett om släktskapet var lodrät eller vågrät. Se Clementsson: *Förbjudna förbindelser*, 208f.

att bedöma relationer efter världsliga faktorer. Med en ny och mer positiv inställning till känslor och kärlekspassioner i samhället är det sannolikt att parets förälskelse uppfattades som en förmildrande omständighet som kunde legitimera en strafflindring. Det faktum att vittnena uppehöll sig kring Mårtens och Ingjars kärleksfulla beteende mot varandra, att domstolen valde att fråga efter deras beteende och sedan notera svaren i protokollet samt att prästen uttryckligen åberopade parets starka passioner som förmildrande omständigheter visar med all tydlighet att dessa omständigheter ansågs intressanta. Till skillnad från tidigare perioder uppfattades alltså relationens karaktär som relevant för bedömningen av brottshandlingen. Den milda slutdomen är ytterligare tecken på detta. Visserligen hade vänner och släktingar kunnat ta ställning för personer i enskilda ärenden även tidigare, men ur ett officiellt perspektiv var det först mot slutet av 1700-talet som beskrivningar av kärlek och passion mellan de åtalade kom att påverka utfallet av grova incestärenden på ett positivt sätt.

FÖRBUDEN UTMANAS

Under första hälften av 1800-talet kom incestförbuden att debatteras livligt på svenska riksdagar. När de religiösa motiven inte längre accepterades som grund för lagstiftningen behövde incestförbuden ramas in av andra principer. Diskussionerna kom att kretsa kring definitionen av familjen med utgångspunkt i hur man uppfattade att umgänget mellan släktingar fungerade. Kritikerna, som ville avskaffa somliga incestförbud, menade att de gamla gränsdragningarna behövde revideras eftersom umgänget inom familjen hade förändrats. De konservativa hävdade att umgänget inte alls hade förändrats så mycket samt att förbuden skyddade enskilda familjer såväl som samhället i stort genom att uppmuntra till sedesamt leverne.³¹

Båda sidor var dock överens om att somliga relationer egentligen inte var moraliskt förkastliga i sig själva, varför en initial lagändring kunde genomföras. Tidigare hade det varit möjligt för kusiner att söka dispens för äktenskap hos kungen, men från och med 1810 blev det också möjligt för par besläktade i svågterskapsled, sida och diagonalt (t.ex. hustrus syster, brors änka, farbrors hustru, hustrus syskonbarn) att ansöka om kungligt tillstånd för giftermål.³² Hundra år tidigare hade Abraham och Catharina dömts till döden för att de ingått en sexuell relation trots sitt släktskap. Nu tilläts par med samma släktnärhet att gifta sig med varandra efter specialtillstånd från Kungl. Maj:t. Under kommande decennier ökade antalet dispensansökningar från besläktade par stadigt.³³ Under samma period lättade också den stränga inställningen till övriga sexualbrott. Straffet för utomäkten-

31 Clementsson: *Förbudna förbindelser*, 246f.

32 Kunglig förordning 1810, 10/4, *Angående ändring uti allmänna lagens stadgande i 5 och 6 §§ 2 kap. giftermålsbalken*.

33 Clementsson: *Förbudna förbindelser*, 261.

skapliga förbindelser minskade succesivt och antalet oäkta barn ökade i samhället.³⁴ Sexualbrott överlag sågs inte längre som kristna synder utan som sedlighetsbrott vilket gjorde att lagstiftning och straffsatser kunde mildras stegvis.

I nästa avsnitt presenteras ett sista exempel på hur en frivillig incestuös relation bedömdes i rättsligt sammanhang, denna gång från mitten av 1800-talet.

År 1854, Nils Erik Fagerström och Eva Sofia Olsdotter

I januari 1854 kallades byskräddaren Nils Erik Fagerström (26 år) och hans avlidna hustrus syster Eva Sofia Olsdotter (25 år) till Stranda härads tingsrätt. Paret anklagades för olaga sammanflyttning, men när dagen för rannsakingen kom uteblev Nils och Eva Sofia från rättegångsförhandlingarna. För detta dömdes de till böter på en riksdaler och 16 skillingar banco.³⁵

Vid nästa tingstillfälle fyra månader senare lät åklagaren hämta dem. Väl inför rätta erkände Nils och Eva Sofia att de bott tillsammans tidigare och att de hade ett gemensamt barn. Till sitt försvar hävdade de att de för tillfället hade flyttat isär igen samt att de hade för avsikt att gifta sig med varandra. De hade redan skrivit till kungen för att ansöka om äktenskapsdispens. Både häradsrätten och senare hovrätten fastslog dock att paret gjort sig skyldiga till incestbrott eftersom de hade flyttat ihop och utövat sexuellt umgänge med varandra innan någon laga fästning kunnat ske. Nils och Eva Sofia dömdes därför till vardera 24 dagars fängelse på vatten och bröd, vilket var fyra dagar mindre än det vedertagna straffet på 28 dagar. Dessutom fick de betala ersättning för vagnshyra, kusk och traktement till länsman som låtit hämta dem. Domen trädde i kraft i september 1855.³⁶

Nils och Eva Sofia levde i en tid när svågerekapsrelationer fortfarande definierades som incestuösa enligt lag, men förbuden hade utmanats sedan flera decennier både explicit, genom att förbudens legitimitet ifrågasattes politiskt, och implicit av ett stadigt ökande antal dispensansökningar. I mitten av 1800-talet godkändes sådana ansökningar mer eller mindre på löpande band.³⁷ Förutom att kärlek och passion nu accepterades som positiva drivkrafter hos människan hade toleransen för besläktade äktenskap ökat i samhälle, bland vanligt folk såväl som bland beslutshavarna. Hur kom detta att påverka Nils och Eva Sofias beteende?

Nils och Eva Sofia tycks inte ha fruktat ett offentligt fördömande. De flyttade ihop och skaffade barn tillsammans utan att försöka dölja sin relation för omgivningen. När de kallades till rätten uteblev de helt sonika tills de blev hämtade.

34 Lindstedt Cronberg: *Synd och skam*, 73f, 142-150; Nilsson: *Kontroll, makt och omsorg*, 76.

35 Ärende nr. 53. 1855, GHA, EVAC:1235, VLA. Summan motsvarade ungefär kostnaden för ett halvt kilo choklad. Lagerqvist & Nathorst-Böös, *Vad kostade det?*, 96.

36 Ärende nr. 53. 26 sep. 1855, GHA, BIIA:342, VLA.

37 Se t.ex. Ärende 16. feb. 1854, Anders Mattsson, Anna Hansdotter, Justitierevisionen (JR), Konzept (K), Riksarkivet (RA); Ärende 16. feb. 1854, Per Olsson, Ulrica Gustava Jansdotter, JR; K, RA; Ärende 16. feb. 1854, Jonas Peter Tobiasson, Kerstin Jansdotter, JR; K, RA; Ärende 16. feb. 1854, Per Mattsson, Elna Mårtensdotter, JR; K, RA.

Uppenbarligen såg de själva inte så allvarligt på sitt brott och de förväntade sig inte heller att deras relation skulle väcka förargelse eller indignation i lokalsamhället. Inför rätten försvarade de sina handlingar med att de tänkte gifta sig med varandra. De hade redan skrivit till kungen och väntade bara på besked. Enligt deras framställning var det mest en formsak som lade hinder för deras äktenskapsplaner. Detta hinder skulle dessutom vara undanröjt vilken dag som helst när kungens beslut anlände. En närmare kontroll visar emellertid att de inte alls hade skrivit till kungen. Ingen ansökan kan hittas varken i 1853 eller 1854 års dispensansökningar.³⁸ Däremot dyker en ansökan upp i november 1855, två månader efter det att Nils och Eva Sofia dömts och straffats för sin förseelse.³⁹ Det är alltså uppenbart att de ljög inför rätten. Oavsett om de hade planerat att gifta sig eller ej, hade de inte skrivit till kungen innan de åtalades för brott. Troligen hoppades de att argumentet skulle förbättra deras chanser till mildare straff och de verkar ha haft rätt i sina antaganden. Fängelsestraffet reducerades med fyra dagar och senare fick de också tillstånd att gifta sig trots att ansökan gjordes först efter att de skaffat barn tillsammans.⁴⁰

Nils och Eva Sofia var inte ensamma om att visa en liknande nonchalans inför gällande lag. Börje Larsson och hans brors änka Anna Jönsdotter flyttade också ihop och skaffade barn med varandra utan att vara gifta.⁴¹ Likadant gjorde Johannes Holm och hans svägerska Maja Lisa Petersdotter.⁴² Rannsakningen över båtsmannen Anders Larsson Röding och hans avlidna hustrus syster, som också anklagades för olaga sammanflyttning, drog ut på tiden i över ett och ett halvt år för att de åtalade var oanträffbara vid flera rättegångstillfällen.⁴³ Vid respektive rannsakning uppgav samtliga att de gärna ville gifta sig med varandra. Straffet för dessa par fastställdes till 24 dagars fängelse istället för 28.⁴⁴ Änkeman Anders Olsson och hans brorsdotter förälskade sig i varandra och ville gifta sig med varandra men informerades av prästen att deras relation var förbjuden och straffbar. Trots detta flyttade de ihop och skaffade barn med varandra. I teorin risikerade de dödsstraff. I praktiken dömdes de till vardera 16 dagars fängelse på vatten och bröd.⁴⁵

38 Slutsatsen baseras på en genomsökning av justitierevisionens diarium 1853 och 1854.

39 Ärende 19. nov. 1855, Nils Erik Fagerström, Eva Sofia Olsdotter, JR, Utslagshandlingar (U), RA. I denna ansökan står det ingenting om någon tidigare ansökan, vilket man kunnat förvänta sig om en sådan ansökan verkligen hade gjorts.

40 Ärende 19. nov. 1855, Nils Erik Fagerström, Eva Sofia Olsdotter, JR, K, RA.

41 Ärende nr. 47, 11 okt, 1841, GHA, BIIA:279, VLA.

42 Ärende nr. 27, 1840, GHA, EVAC:937, VLA; Ärende nr. 27, 6 apr, 1840, GHA, BIIA:273, VLA.

43 Ärende nr. 149, 10 maj, 1850, Stranda hd, AIa:128, VLA; Ärende nr. 146, 13, sep, 1850, Stranda hd, AIa:129, VLA; Ärende 188, 25 jan, 1851, Stranda hd, AIa:130, VLA; Ärende 239, 24 sep, 1851, Stranda hd, AIa:132, VLA; Ärende 128, 15 dec, 1851, GHA, BIIA:318, VLA

44 Se även: Ärende nr. 159, 5 nov. 1841, HSoB, BIIb:21, LLA.

45 Ärende nr. 37, 8 apr, 1845, GHA, BIIA:293, VLA; Ärende nr. 28, 19 aug, 1845, GHA, EVAC:22, VLA. Totalt sett har 50 ärenden analyserats från 1800-talets mitt.

Av de beskrivna målen kan två slutsatser dras. För det första är det uppenbart att lagens legitimitet inte respekterades i samma utsträckning som tidigare. Relationerna definierades fortfarande som incestuösa och förbjudna men förbudens förankring i samhället hade försvagats. För det andra fick par vars relation beskrevs som ömsesidig och kärleksfull mildare straff än andra. Trots att det inte reglerades i lagstiftningen, tycks alltså beskrivningar om äktenskapsplaner och ömsesidig kärlek ha accepterats som förmildrande omständigheter.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Känslor som kärlek och hat kan förefalla vara allmänmänskliga, men det finns vetenskapliga belägg för att känslor och känslouttryck har tillmätts olika stort värde i olika kulturer och samhällen. Medan somliga känslor har idealiserats har andra uppfattas som mindre önskvärda. Av allt att döma har människor anpassat sitt beteende efter dessa normer, genom att antingen leva ut sina känslor eller undertrycka dem beroende på hur de tror att andra skulle bedöma deras handlingar. Somliga forskare hävdar dessutom att inte bara beteendet utan även individens inre upplevelser har påverkats av de tidsbundna kulturella ramarna som omger dem.⁴⁶

Syftet med föreliggande artikel har varit att visa hur samhällliga föreställningar kring känslor och kärlek indirekt har fått betydelse för bedömningen av förbjudna kärleksrelationer. Genom att lyfta fram exempel på frivilliga incestuösa relationer från tre olika tidsperioder med omkring 70 års mellanrum, har uppenbara skillnader i bedömning och uppförande synliggjorts. För att hitta en logisk förklaring till olikheterna har ärendena satts i relation till föreställningar om kärlek och förälskelse som tidigare forskning har konstaterat var gällande i de olika tidsperioderna. Jämförelsen har visat att samhällets bedömning av brotten med största sannolikhet påverkades av samtidens kulturella ramar för kärlek och förälskelse. Jämförelsen har också visat att de åtalade anpassade sitt beteende efter dessa normer. Subtila kulturella föreställningar om hur ideala kärleksförhållande bör konstrueras har alltså påverkat områden i samhället som vi annars gärna vill associera med rationalitet och objektivitet, nämligen brottmålsbedömningen.

Slutsatserna baseras på ett brett empiriskt material men i artikeln har tre par fått representera situationen i det svenska samhället vid tre olika tidpunkter (tidigt 1700-tal, sent 1700-tal samt mitten av 1800-talet). Alla tre relationer förefaller ha varit ömsesidiga men bemöttes olika beroende på vilken tid brottet

46 Huruvida människors upplevelser verkligen har påverkats är i det närmaste omöjligt att bevisa. William Reddy har dock argumenterat för att de känslor som uttalas också förstärks hos individen. Se Reddy: 'Against Constructionism', 330f. För en djupare diskussion om känslors betydelse i samhället utifrån olika vetenskapliga perspektiv, se Nordland: *Känslor i krig*, 38-51.

begicks i och vilka normer som var dominerande just då. Vid det första nedslaget uppfattades känslor som övervägande farliga drivkrafter som kunde utnyttjas av Djävulen för att locka människor bort från Gud. Av denna anledning såg man med misstänksamhet på känslottringar. Även om enskilda personer kunde stötta par vars relation framstår som kärleksfull och ömsesidig, påverkade dessa omständigheter inte juristernas bedömning av brottmålen på ett positivt sätt. Incestbrotten bedömdes enbart utifrån vilket släktskap personerna stod i, inte efter relationens karaktär. Om den brottsliga relationen skulle straffas med döden enligt lagboken, kunde därför tecken på uppriktig kärlek och förälskelse mellan de åtalade inte legitimera någon benådning.

Från mitten av 1700-talet och framåt minskade religionens inflytande över officiella samhällsfunktioner. Även om de flesta fortfarande var troende hade rädslan för Gud inblandning i människors vardag minskat varför bedömningen av brottmål kunde formas efter andra principer. Under samma period ökade känslornas värde i samhället. Nu framhölls känslor allt oftare som positiva drivkrafter för mänskligt engagemang. Empati, medkänsla och kärlek definierades som kristna dygder och skulle gärna visas öppet. Från och med denna period har kärlek och passion mellan äkta makar uppfattats som självklara ingredienser för ett lyckligt äktenskap. Sedan dess har visserligen de mest extrema känslottringarna minskat i det offentliga rummet igen, men den generellt positiva inställningen till kärleken har bestått. Med viss tidsförskjutning kan förändringen påvisas i hela Europa.

Bedömningen av vissa incestbrott kom indirekt att påverkas av dessa kulturella förändringar trots att inga betydande lagändringar hade genomförts. Incestbrott i de närmaste släktleden skulle fortfarande straffas med döden enligt lagboken, men i praktiken benådades nästan alla till fängelse på vatten och bröd. Om relationen beskrevs som ömsesidig och kärleksfull reducerades dessutom den annars vedertagna fängelsetiden på 28 dagar till färre antal dagar. Till skillnad från tidigare perioder uppfattades alltså relationens karaktär som relevant för bedömningen av brottet. Med tanke på den uppvärdering av känslor i relation till förnuft och kontroll som skett i samhället, är det sannolikt att kärlek och ömhet mellan de åtalade nu väckte positiva associationer hos juristerna vilket resulterade i lindrigare straffsatser.

Under första hälften av 1800-talet utsattes incestförbudens utformning för allvarliga utmaningar, dels av reformbenägna politiker i riksdagen, dels av människor som försökte kringgå förbuden genom att ansöka om dispens för giftermål hos kungen. Utmaningarna mot förbuden kan framför allt härledas till religionens förändrade position i samhället, men liksom tidigare kan man konstatera att åtalade par, vars relation beskrevs som kärleksfull och ömsesidigt, dömdes till mildare straff än andra.

Trots att lagstiftningen och bedömningen av brottslingar borde vila på objektiv och likvärdig grund är det alltså tydligt att beslutsfattarna påverkades i sin bedömning av samtida kulturella föreställningar kring känslor och kärlek. I äld-

re tider när känslsamhet uppfattades som mänskliga svagheter kunde brott inte ursäktas med argument om ömsesidig kärlek i officiella sammanhang. Det var först när kärleken som känsla uppvärderades i samhället som sådana argument kom att påverka utgången av enskilda incestbrott på ett positivt sätt för de åtalade. Inte heller de åtalade var immuna mot de kulturella förändringar som skett i samhället gällande synen på känslor. Så länge kärleken var behäftad med negativa associationer i samhället användes inte förälskelse som argument för att försvara brottshandlingar, men allt eftersom den generella inställningen till kärlek och känslor blev mer positiv i samhället framhölls sådana omständigheter allt tydligare. Från och med de sista decennierna av 1700-talet blev det vanligare att de åtalade själva eller människor från deras omgivning framhöll hur kärleksfull deras relation hade varit. Med andra ord anpassade människor sitt försvar efter vilket bemötande de förväntade sig.

Mot slutet av 1800-talet (1872) avskaffades flera incestförbud i svägerskapsled, vilket bland annat innebar att det blev lagligt för en man att gifta sig med sin hustrus syster, brors änka, hustrus syskonbarn, farbrors änka, svärfars änka.⁴⁷ I samband med lagändringen försvann många av de relationskategorier från brottmålsstatistiken, som tidigare hade ingåtts frivilligt mellan två vuxna individer. Därmed kom definitionen av incest att närma sig den definition som finns idag. Det var först efter denna lagändring som incest kom att associeras med våldsbrott och övergrepp på ett tydligare sätt.

Oavsett hur man valt att definiera brottet, är det intressant att konstatera att bedömningen av enskilda brottmål har påverkats av informella kulturella föreställningar i samhället, vid sidan av de faktiska lagar som varit gällande då brottet begåtts. Även om den här artikeln har fokuserat på hur föreställningar om kärlek och förälskelse har påverkat bedömningen och utfallet av enskilda brottmål, finns det troligtvis fler kulturella föreställningar som har påverkat bedömningen av olika brottmål på olika sätt genom tiderna, och att de fortsätter att påverka beslutsfattarna än idag.

KÄLL- OCH LITTERATURLISTA

Otryckta källor

Göteborgs landsarkiv (GLA)

Göteborgs landsarkiv, Kinne hd, Ala:38, ärende nr. 85, 27 okt, 1791.

Lunds landsarkiv (LLA)

Lunds landsarkiv, HSoB, BIIb:21, ärende nr. 159, 5 nov. 1841.

Lunds landsarkiv, Medelstad hd, Ala:77, ärende nr. 1, 9 dec, 1784.

Lunds landsarkiv, Medelstad hd, Ala:77, ärende nr. 9, 6 dec. 1784.

Lunds landsarkiv, Medelstad hd, Ala:77, ärende nr. 14, 15 dec. 1784.

47 Kunglig förordning, 1872, 24/5, *Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning, angående upphäfwande af 2 kap. 5 och 6 §§ Giftermålsbalken.*

Vadstena landsarkiv (VLA)

- Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), BIIA:3, ärende nr. 11, 11–17 dec. 1694.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), BIIA:23, ärende nr. 36, 3 mars, 1713.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), BIIA:98, ärende nr. 3, 13 apr. 1785.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), BIIA:112, ärende nr. 3, 12 jan. 1792.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), BIIA:119, ärende nr. 166, 3 dec. 1795.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), BIIA:273, ärende nr. 27, 6 apr, 1840.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), BIIA:279, ärende nr. 47, 11 okt, 1841.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), BIIA:293, ärende nr. 37, 8 apr, 1845.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), BIIA:318, ärende 128, 15 dec, 1851.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), BIIA:342, ärende nr. 53. 26 sep. 1855.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), EVAC:22, ärende nr. 28, 19 aug, 1845.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), EVAC:937, ärende nr. 27, 1840.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Göta hovrätts arkiv (GHA), EVAC:1235, ärende nr. 53. 1855.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Stranda hd, Ala:128, ärende nr. 149, 10 maj, 1850.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Stranda hd, Ala:129, ärende nr. 146, 13, sep, 1850.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Stranda hd, Ala:130, ärende 188, 25 jan, 1851.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Stranda hd, Ala:132, ärende 239, 24 sep, 1851.
 Vadstena landsarkiv (VLA), Östkind's hd, Ala:4, ärende nr. 53, 16. feb. 1713.

Riksarkivet (RA)

Justitierevisionens diarium 1853 och 1854.

- Riksarkivet (RA), Justitierevisionen (JR), Koncept (K), 16. februari 1854, Anders Mattsson, Anna Hansdotter.
 Riksarkivet (RA), Justitierevisionen (JR), Koncept (K), 16. februari 1854, Per Olsson, Ulrica Gustava Jansdotter.
 Riksarkivet (RA), Justitierevisionen (JR), Koncept (K), 16. februari 1854, Jonas Peter Tobiasson, Kerstin Jansdotter.
 Riksarkivet (RA), Justitierevisionen (JR), Koncept (K), 16. februari 1854, Per Mattsson, Elna Mårtensdotter.
 Riksarkivet (RA), Justitierevisionen (JR), Koncept (K), 19. november 1855, Nils Erik Fagerström, Eva Sofia Olsdotter.
 Riksarkivet (RA), Justitierevisionen (JR), Utslagshandlingar (U), 19. november 1855, Nils Erik Fagerström, Eva Sofia Olsdotter.

Tryckta källor

- Brottsbalken (BrB), 6 kap, 7§.
 Kunglig förordning, 10/4. 1810, *Angående ändring uti allmänna lagens stadgande i 5 och 6 §§ 2 kap. giftermålsbalken.*
 Kunglig förordning, 24/5. 1872, *Kongl. Maj:ts Nådiga Förordning, angående upphäfwande af 2 kap. 5 och 6 §§ Giftermålsbalken.*

Litteratur

- Almquist, Jan Eric: 'Straffet för incest i Sverige under reformationstiden', *Svensk Juristtidning*, 1961, 31-40.
 Brundage, James A.: *Law, Sex and Christian Society in Medieval Europe*, Chicago: University of Chicago Press, 1987.
 Christensen-Nugues, Charlotte: 'Äktenskap och familj'. I Jakob Christensson (red.): *Signums svenska kulturhistoria. Medeltiden*, Lund: Signum, 2004.
 Coontz, Stephanie: *Marriage, a History: From Obedience to Intimacy or How Love Conquered Marriage*, New York: Viking, 2005.
 Egmond, Florike: 'Incestuous Relations and their Punishment in the Dutch Republic', *Eighteenth-Century Life*, 25 (3), 2001, 20-37.

- Hansen, Torleif: *Bergen lagting som straffedomstol i appellsaker 1702-1737*, Bergen: Alma mater, 1993.
- Hull, Isabel V.: *Sexuality, State and Civil Society in Germany, 1700-1815*, Ithaca: Cornell University Press, 1996.
- Inger, Göran: *Svensk rättshistoria*, Malmö: Liber, 2011
- Johannisson, Karin: *Melankoliska rum. Om ångset, leda och sårbarhet i förfluten tid och nutid*, Stockholm: Bonnier, 2009.
- Jónsson, Mar: 'Defining Incest by the Word of God: Northern Europe 1520-1740', *History of European Ideas*, 18 (6), 1994, 853-867.
- Jónsson, Mar: 'Guds ord og døden. Danske teologer og blodskam 1680-1770', *Kirkehistoriske samlinger*, 2003, 101-122.
- Koefoed, Nina: *Forandringer i normer for ægteskab og lovgivning mellem 1770-1800*. Upubl. speciale, Aarhus Universitet, 1999.
- Korpiola, Mia: 'Lutheran Marriage Norms in Action: The Example of Post-Reformation Sweden, 1520-1600'. I Virpi Mäkinen (red.): *Lutheran Reformation and the Law*. Boston: Brill, 2006, 102-117.
- Krogh, Tyge: *Oplysningstiden og det magiske. Henrettelser og korporlige straffe i 1700-talets første halvdel*, København: Samleren, 2000.
- Kuper, Adam: *Incest and Influence: The Private Life of Bourgeois England*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2009.
- Lagerqvist, Lars O. och Nathorst-Böös, Ernst: *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*, Stockholm: Natur och kultur, 1999.
- Liliequist, Jonas: 'Sexualiteten'. I Jørgen Lorentzen och Claes Ekenstam (red.): *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840-1940*, Möklinta: Gidlunds förlag, 2006, 167-207.
- Lindstedt Cronberg, Marie: *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880*, Lund: Cronberg Publishers, 1997.
- Lindstedt Cronberg, Marie: 'Guds folk och Djävulens anhängare. Onda praktiker och kampen mot magi i reformationens tidevarv'. I Catharina Stenqvist och Marie Lindstedt Cronberg (red.): *Dygder och laster. Förmoderna perspektiv på tillvaron*, Lund: Nordic Academic Press, 2010.
- Luhmann, Niklas: *Kärlek som passion – om kodifieringen av intimitet*, Malmö: Liber, 2003.
- Marklund, Andreas: *I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning*, Umeå: Boréa, 2004.
- Nilsson [Hammar], Anna: *Lyckans betydelse. Sekularisering, sensibilisering och individualisering 1750-1850*, Höör: Agering, 2012.
- Nilsson, Roddy: *Kontroll, makt och omsorg. Sociala problem och socialpolitik i Sverige 1780-1940*, Lund: Studentlitteratur, 2011.
- Nordland, Hugo: *Känslor i krig. Sensibilitet och emotionella strategier bland svenska officerare 1788-1814*, Lund: Agering, 2015.
- Reddy, William M.: 'Against Constructionism: The Historical Ethnography of Emotions', *Current Anthropology*, 38 (3), 1997.
- Reddy, William: *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*, New York: Cambridge University Press, 2001.
- Rosenwein, Barbara H.: 'Worrying about Emotions in History', *The American Historical Review*, 107 (3), 2002, 821-845.
- Runefeldt, Leif: *Hushållningens dygder. Affektlära, hushållningslära och ekonomiskt tänkande under svensk stormaktstid*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 2001.
- Telste, Kari: *Mellom liv og lov. Kontroll av seksualitet i Ringerike og Hallingdal 1652-1710*, Oslo: Avdelning for historie IKS, 1993.
- Telste, Kari: *Brutte løfter. En kulturhistorisk studie av kjønn og ære 1700-1900*, Oslo: Unipub, 1999.
- Terjesen, Harriet Marie: *Blodskam og Leiermål i Forbudne Ledd. En studie med utgangspunkt i kilder fra Rogaland i tidsperioden 1602-1659/61*, Tingsbokprosjektet: Oslo, 1994.
- Tracy, Jessica L. et al. (red.): *The Self-Conscious Emotions: Theory and Research*, New York: Guilford, 2007.

Ulinka, Rublack: *The Crimes of Women in Early Modern Germany*, Oxford: Clarendon Press, 1999.

BONNIE CLEMENTSSON
FIL.DR.
HISTORISKA INSTITUTIONEN
LUNDS UNIVERSITET
BONNIE.CLEMENTSSON@HIST.LU.SE

ABSTRACT (UK)

Bonnie Clementsson: Forbidden love

Research has shown that the general attitudes towards emotions have shifted between different cultures as well as within one culture over different periods. During the Middle Ages, for example, control and reason were considered more desirable human qualities than emotions in Western societies. However, from the late 1700s emotions and empathy were described with increasingly positive terms. From now on love and emotional commitments were seen as human virtues. This article examines what consequences this cultural change had upon the assessment of forbidden love relations in a legal context. By analysing three similar criminal cases from different time periods before, during and after the cultural change, it becomes apparent that both lawyers and delinquents were influenced by the cultural norms they were surrounded by. Implicitly, these notions of emotion also affected the actual verdict in some cases.